

Klinická biochemie

Petr Breinek

(2013 - Petra Sýkorová)

Témata

- 1. Základní informace o oboru klinická biochemie**
- 2. Analyzovaný biologický materiál**
- 3. Odběr a zacházení s biologickým materiálem**
- 4. Vývoj klinické biochemie**
- 5. Automatizace a používané analytické techniky**
- 6. Řízení kvality a akreditace laboratoří**
- 7. Kazuistiky**

Laboratorní testy

- **Vliv na 70 - 80 % zdravotnických rozhodnutí v nemocniční péči při relativně nízkých nákladech, které činí 3 - 5 % nákladů na zdravotní péči**

Obor klinické biochemie a laboratorní diagnostiky se rozvíjí především s rozvojem:

- ✓ ***Analytických technik***
- ✓ ***Informačních technologií***

1. Obor klinická biochemie

Česká společnost
klinické biochemie

Česká lékařská společnost Jana Evangelisty Purkyně

www.cskb.cz

Definice

Klinická biochemie je
klinicko-laboratorní obor poskytující
významné informace pro:
**preventivní,
diagnostickou
a léčebnou péči
napříč všemi lékařskými obory**

Definice (IFCC)

Klinická chemie je aplikací chemických, molekulárních a buněčných principů a technologií s účelem porozumět lidskému zdraví a nemoci a umožnit jejich hodnocení

International Federation of Clinical Chemistry and Laboratory Medicine (IFCC)

Laboratorní obory ve zdravotnictví

Klinická:

Biochemie

Hematologie

Mikrobiologie

Imunologie

Genetika

Toxikologie

Soudní lékařství

Alergologie

Histologie

Patologie

Nukleární medicína

Laboratorní medicína?

Klinická patologie (USA)

Laboratorní medicína (D)

Klinická chemie

Klinická biochemie

Laboratorní diagnostika (SR)

.....

Laboratorní medicína nebo separované obory?

Moderní technologie budou vyžadovat s velkou pravděpodobností **integraci laboratorních služeb** spojením centralizovaných laboratoří se systémy **POCT** (point of care testing) nejenom u lůžka nemocného, ale i v domácí péči

Laboratorní obory musí spolupracovat nejen mezi sebou, ale především s klinickými lékaři

Základní trendy v laboratořích

❖ Laboratorní automatizace a robotika

- Japonsko:
plně automatizované
laboratoře
- ostatní:
modulární automatizace

Základní trendy v laboratořích

- ❖ Laboratorní automatizace a robotika
- ❖ **Informační systémy**

LIS (laboratorní informační systém)

NIS (nemocniční laboratorní systém)

Personální zajištění

- **VŠ vzdělaní pracovníci**
  - lékaři
  - analytici, biochemici, farmaceuti, ...
  - další
- **Středoškolsky vzdělaní pracovníci**
  - zdravotní laboranti
- **Ostatní pracovníci**
  - nižší zdravotničtí pracovníci
  - pomocní zdravotničtí pracovníci

Charakteristické pro zdravotnické laboratorní obory je:

- **Analýza biologického materiálu**
- **Včasná dostupnost výsledků**
- **Požadovaná kvalita vyšetření**
(aplikace ISO 15189:2007)
- **Interpretace výsledků**

2. Analyzovaný biologický materiál

ANALYZOVANÝ MATERIÁL

- B-KREV
  - VENÓZNÍ / ŽILNÍ
  - ARTERIÁLNÍ
  - KAPILÁRNÍ

- S-krevní SÉRUM

- SRÁŽLIVÁ krev

- doba srážení 30min a více

- centrifugace 10 min, 1500x g

- P-krevní PLAZMA

NESRÁŽLIVÁ krev

HEPARIN-Li,Na,NH₄,

EDTA

CITRÁT

OXALÁT

- U- MOČ

JEDNORÁZOVÁ
SBÍRANÁ

- B- KREV
- S- SÉRUM
- P-PLAZMA
- U- MOČ
- MOZKOMÍŠNÍ MOK (likvor)
- STOLICE
- MOČOVÝ KÁMEN
- VÝPOTEK
- SLINY
- POT

3. Odběr a zacházení s biologickým materiálem

Příprava pacienta před odběrem biologického materiálu

- Informovanost pacienta
- Režim před odběrem

Odběr biologického materiálu

- Načasování odběru
- Místo odběru
- Poloha při odběru
- Způsob odběru a odběrové systémy
- Turniket
- Odběr: Krev
Moč
Mozkomíšňní mok
Stolice
Sliny, Pot, ...

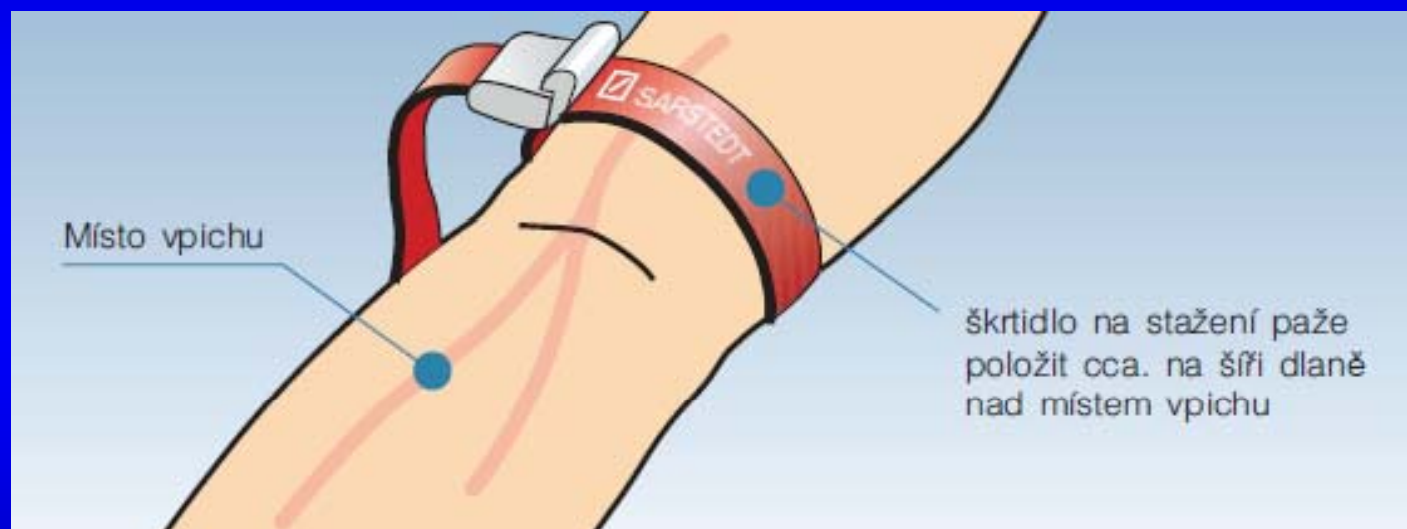
ODBĚROVÉ SOUPRAVY

- JEDNORÁZOVÉ
- SÉRUM   gel x aktivátor srážení
- PLAZMA
    heparinNH₄,Li,EDTA,NaF,

Serum Aktivátor srážení
Serum-Gel Aktivátor srážení
Plasma NH ₄ - Heparin
Plasma Lithium- Heparin
Plasma Lithium-Heparin Gel
Hematologie Kalium- EDTA
Glukóza Fluorid
Srážlivost Citrat
Sedimentace FW Citrat
Krevní plyny ASTRUP Lithium- Heparin
Neutral bez plnění

Odběr žilní krve

Kapilární odběr – místa odběru

Odběr vždy po hyperemizaci

Preanalytická fáze – odběr nesrážlivé krve

Kapilární krev

Arteriální krev

Smíšená žilní krev

Odběr musí být

- anaerobní
- bez bublin
- s dokonalým promícháním krve s protisrážlivým činidlem

Označení vzorku a žádanky

- Laboratorní příručka

C. Manuál pro odběry primárních vzorků	
C-1 Základní informace	
C-2 Požadavkové listy (žádanky)	
C-3 Ústní požadavky na vyšetření (dodatečná a opakovaná vyšetření)	
C-4 Používaný odběrový systém	
C-5 Příprava pacienta před vyšetřením, odběr vzorku	
C-6 Identifikace pacienta na žádance a označení vzorku	
C-7 Množství vzorku	
C-8 Nezbytné operace se vzorkem, stabilita	
C-9 Základní informace k bezpečnosti při práci se vzorky	
C-10 Informace k dopravě vzorků a k zajištění svozu vzorků	
D. Preanalytické procesy v laboratoři	
D-1 Příjem žádanek a vzorků	
D-2 Kritéria pro přijetí nebo odmítnutí vadných (kolizních) primárních vzorků	
D-3 Postupy při nesprávné identifikaci vzorku nebo žádanky	
D-4 Vyšetřování smluvními laboratořemi	

Povinné údaje na laboratorní žádance

Rodné číslo

Příjmení

Jméno

Plátce (kód pojišťovny):

Diagnóza

Nákl. středisko

Oddělení

ETIKETA

IČZ

Odbornost

Razítko zařízení:

Jmenovka lékaře

Datum odběru

Čas odběru

Den Měsíc Rok

Hodina Minuta

1 9 9

Transport biologického materiálu

- Donáška
- Automobilová a jiná přeprava
- Potrubní pošta

Časová odezva (TAT, turnaround time) je doba, za kterou je k dispozici výsledek

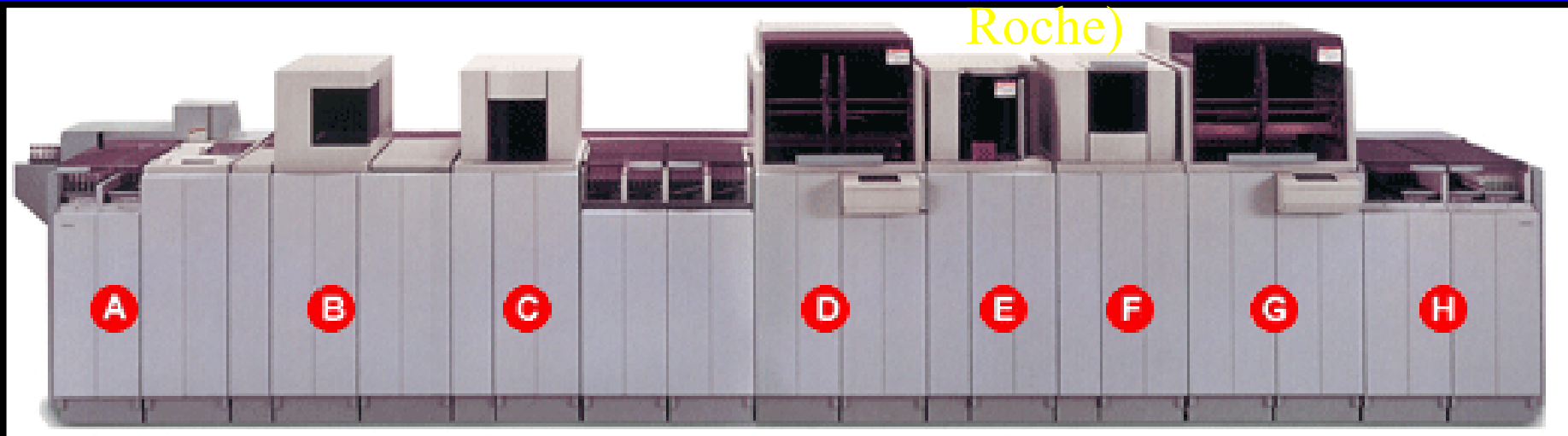
- TAT laboratorní
- TAT celkový

Automatizace laboratorní preanalytická fáze

- A vstup vzorků a jejich identifikace
- B centrifugace
- C odzátkování
- D alikvotace
- E označování čárovými kódy
- F zazátkování
- G roztrídění alikvotů
- H třídění vzorků (rerun)

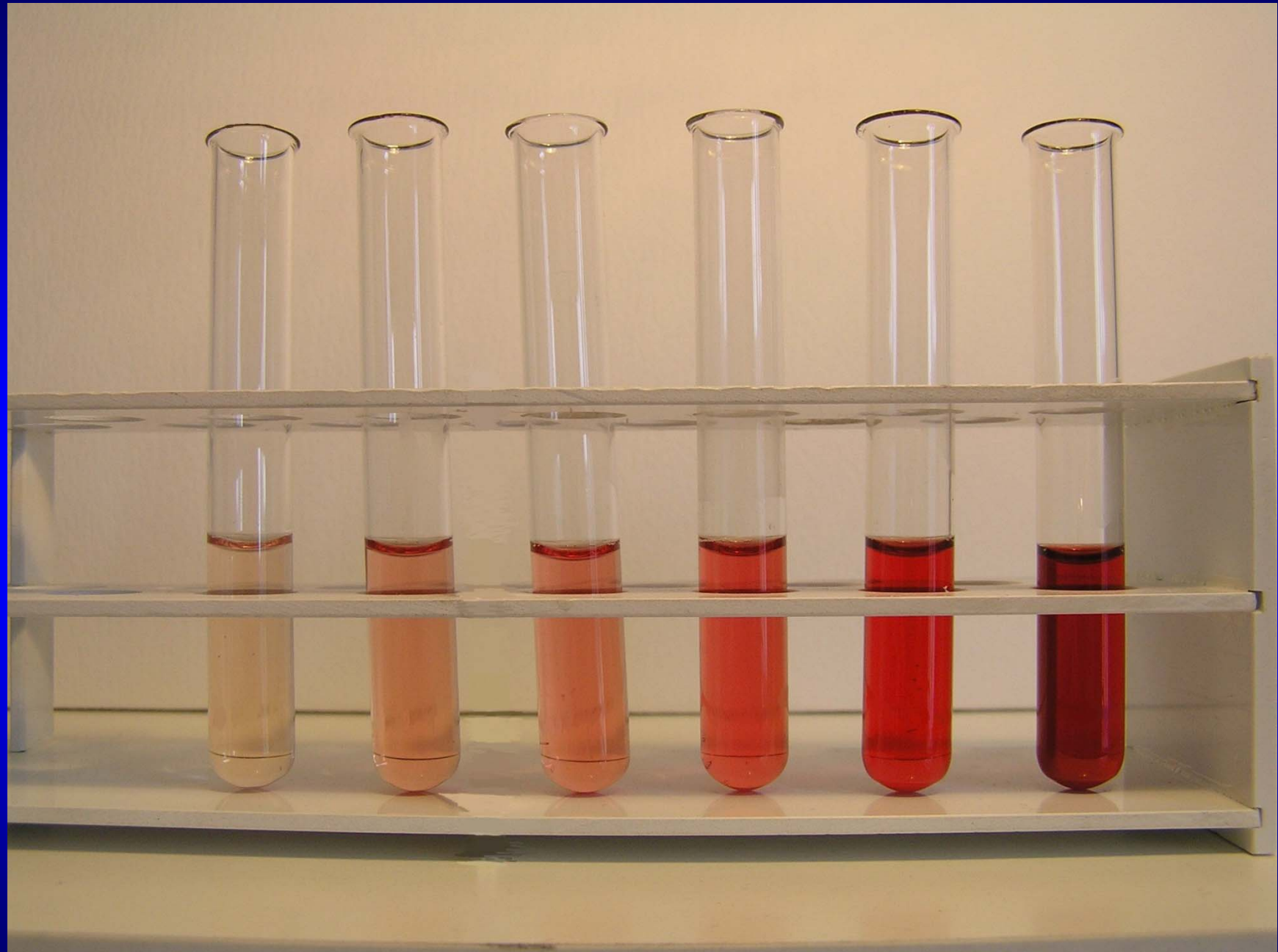
Modular Preanalytics,

Roche)

Četnost preanalytických chyb

- Hemolýza 40 - 70%
- Nevhodný vzorek 19 – 46%
- Chybná identifikace 1 – 2%
(značení odběrových nádobek/zkumavek 50%,
zadávání dat do LIS 22%)

Hemolýza

- in vitro > 98%
- in vivo < 2%

ovlivňuje minimálně 40 analytů

Vznik hemolýzy (in vitro)

- Odběr
- Transport
- Zacházení
- Skladování (mimo i v laboratoři)

Mechanismy působení hemolýzy

- Uvolnění hemoglobinu a dalších intracelulárních látek do séra nebo plazmy
  - zvýšení koncentrace (K, LD,...)
  - snížení koncentrace (Glukóza, Na,...)
- Chemická interference (ovlivnění CK adenylátkinázou,...)
- Spektrofotometrická interference

4. Vývoj klinické biochemie

Pokrok v laboratorních technologiích

Od manuálních metod

a POCT

k automatizované analýze

1930 – 1950

- Metabolismus glukózy (Meyerhof)
- pH metry
- Citrátový cyklus (Krebs, Szent-Gyorgyi)
- Koenzymy NAD, FMN, FAD (Warburg)
- Ultracentrifugy (Svedberg)
- UV-VIS spektrofotometry
- Rozdělovací chromatografie
- Mikroskopy

1950-60:

laboratoře jako součást interní medicíny,
neurologie, patologie,...

- Titrační metody
- Vážková analýza
- Plamenové emisní fotometry
- Elektroforéza
- Alfa-šroubovice proteinů (Pauling)
- Struktura glykogenu

1960-70

- 3D struktura proteinů (Phillips)
- Genetický kód
- Polarografie
- Atomová absorpční spektrofotometrie (AAS)
- První automatické analyzátoři (Technicon)
- Rozvoj enzymové diagnostiky
- Vyšetřování vnitřního prostředí
- Zavádění mikrometod a mechanizace

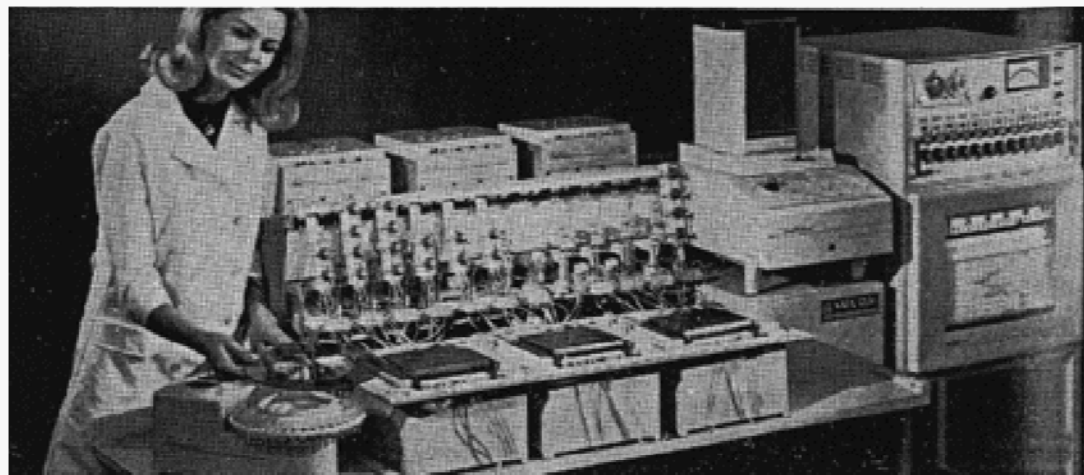
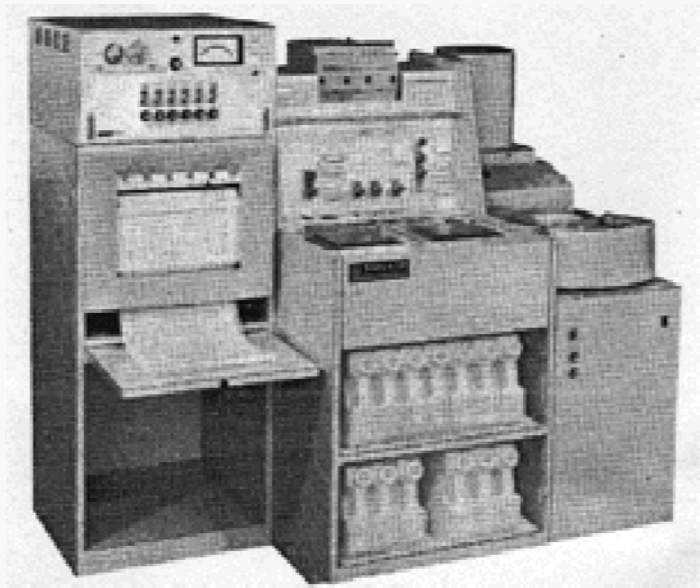

AutoAnalyzer (Technicon)

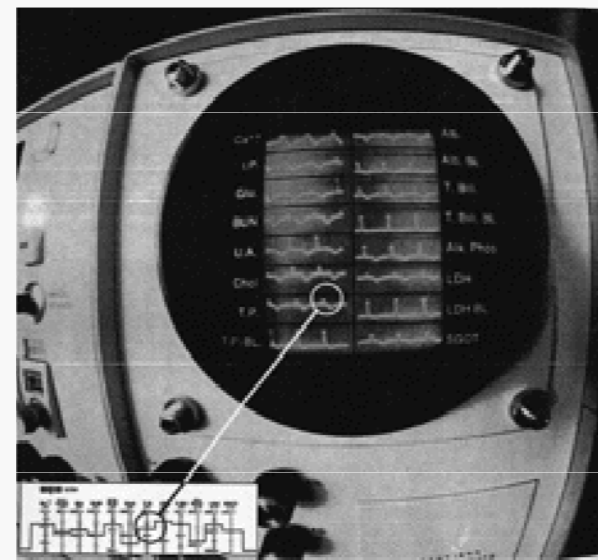

Průtokový systém, nejprve 1 kanál = 1 metoda

SMA 6/60 a 12/60 (Technicon)

6 kanálů (6 metod)
12 kanálů (12 metod)

1970-90

- Metabolické cesty a jejich regulace
- Sekvenování NK (Sanger)
- Nové enzymy
- Imunoanalytické metody (RIA, IEF, ELISA,...)
- Rozvoj enzymologie
- Rozvoj automatických analyzátorů
- ISE elektrody
- Laboratorní informační systémy (LIS)
- Rozvoj HPLC

1990 - dnešek

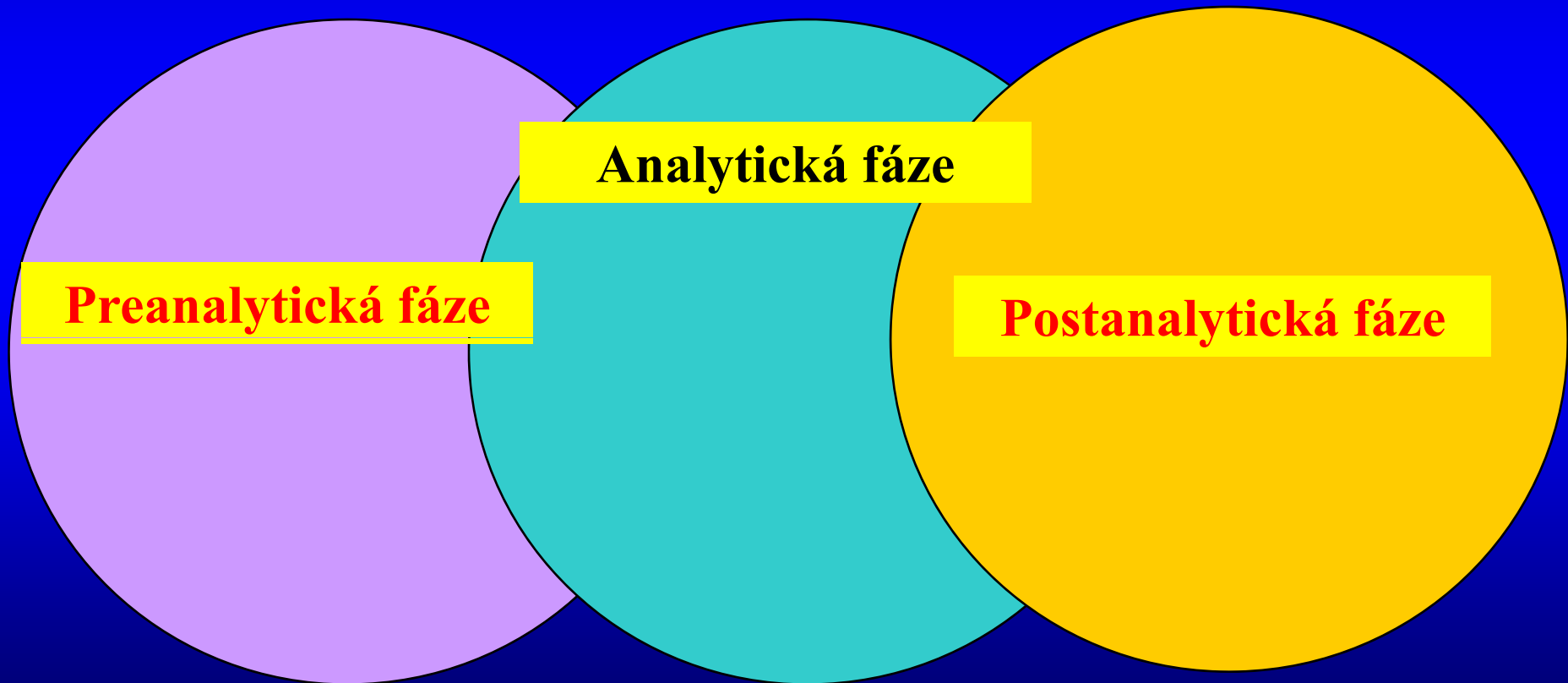
- Průtoková cytometrie
- Kapilární elektroforéza →
- Modulární systémy
- LIS, NIS, čárové kódy
- Mikročipy
- Automatizace preanalytické fáze
- Automatizace imunoanalytických metod
- **Luminiscenční metody**
- Akreditace a certifikace laboratoří
- objev PCR a dalších technik DNA a RNA analýzy

5. Automatizace a používané analytické techniky

Specifické rysy (procesy) klinicko - biochemické analytiky

Požadavek → Výsledek (informace)

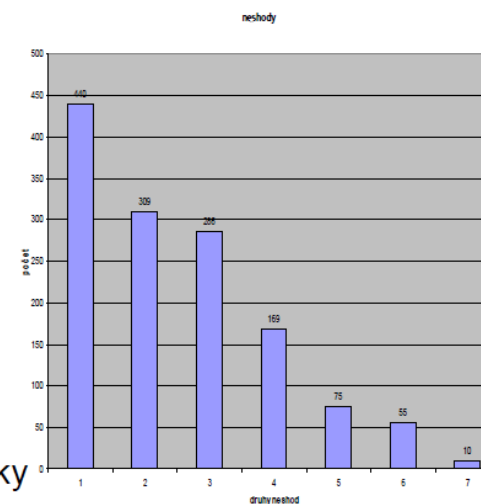
Analytická fáze nemůže korigovat chyby fáze preanalytické (G.von

Preanalytické chyby (50-80% všech lab. chyb)

- Chybná identifikace žádánek a vzorků
- Chybný odběr vzorků
(hemolýza, vysrážení, objem...)
- Transport vzorků

- Bez poškození 75,6%
  - zachyceno laboratoří nebo lékařem
- Nevhodná léčba 0,6%
  - možnost fatálních následků
- Zdržení terapie 5,6%
  - důsledky pro zdraví i ekonomiku
- Opakování vyšetření 16,9%
  - v dnešní ekonomické situaci velmi nepříjemné

- 284.270 přijatých žádánek
(≠ 35.530 měsíčně)
- 1.344 odmítnutých žádánek:
  - 33 % chybí zkumavka
  - 23 % chybí žádanka
  - 21 % neoznačená zkumavka
  - 12 % neoznačená žádanka
  - 5 % nesouhlasí identifikace
žádanka/zkumavka
  - 4 % odběr do špatné zkumavky
  - 0,7 % dodaná prázdná zkumavka

12

**Laboratorní automatizaci můžeme rozdělit
do dvou hlavních směrů:**

**Úplná
laboratorní
automatizace**

**Modulární
laboratorní
automatizace**

Rozdělení automatických analyzátorů

- **CHEMICKÉ** (homogenní analýza)
Průtokové (historie) – Centrifugační (historie) – **Diskretní** –
Suchá chemie

- **IMUNOCHEMICKÉ** (heterogenní analýza)

- Jiné:

CHROMATOGRAFICKÉ

MOČOVÉ

POCT

Automatické analyzátory

Selektivní = provádějí jen požadované analýzy

Programovatelné (řízené PC, tj. postup analýzy, údržba, výpočty, QC,...)

identifikace reagensů i vzorků čárovými kódy

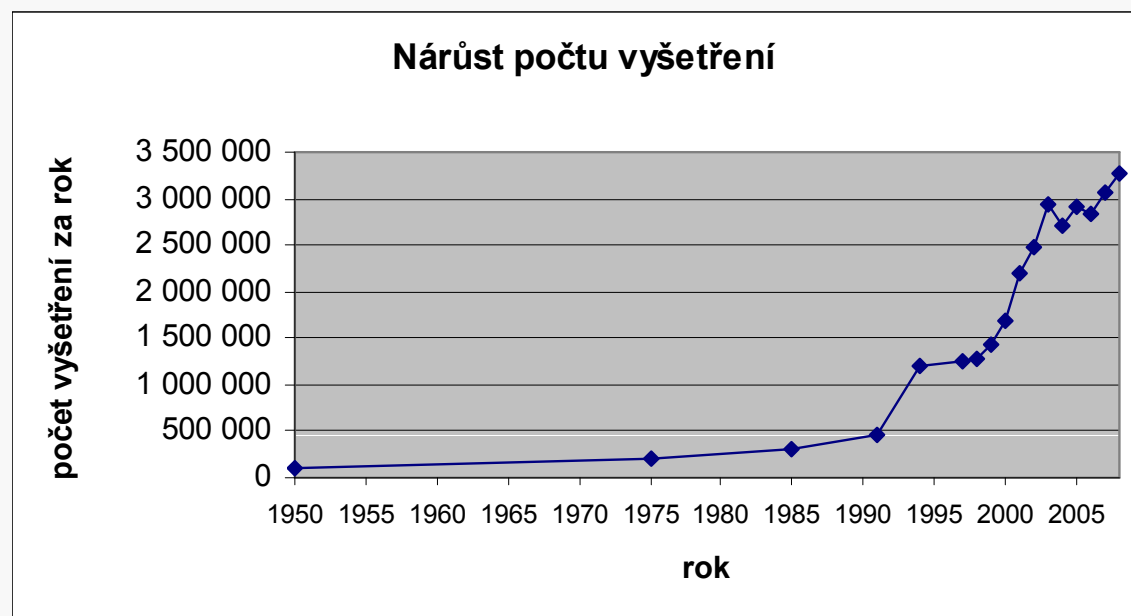
Komunikace analyzátoru on-line s LIS

Možnost spojení s preanalytickými procesy

- rychlost: (nejčastěji 100 - 2 000 analýz/ h
- objemy: analyzovaných vzorků 1 - 30 ul
reakční směsi 80 - 300 ul
- mycí stanice (kyvety, dávkovače, míchadla)
- řídicí jednotka (PC)
- speciální software
- odvíčkování, centrifugace, alikvotace, identifikace, uskladnění vzorků

OKBH FN Brno

- Více než 2000 vzorků denně, cca 4 milióny testů ročně, provoz 24 hod. denně
- Automatizace analytické části od r.1989
- Automatizace perianalytické části od r.2008

H 911 (Hitachi)

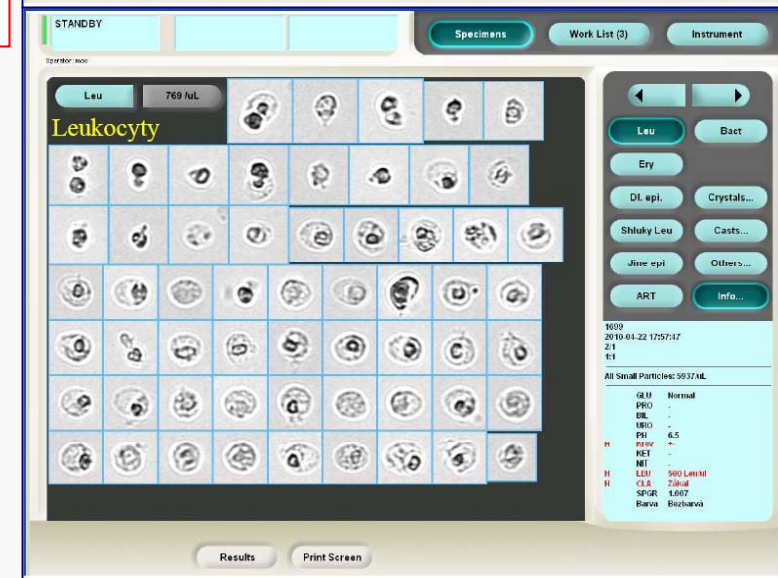
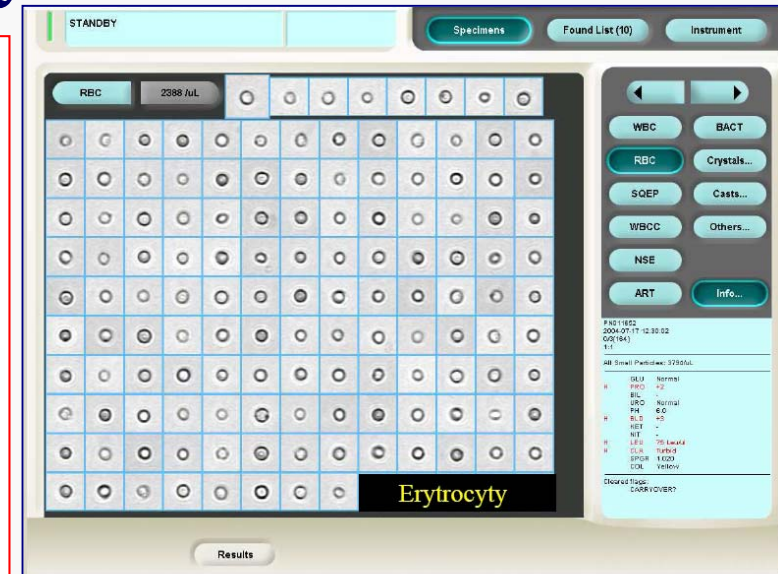
Cobas 8000 (Roche)

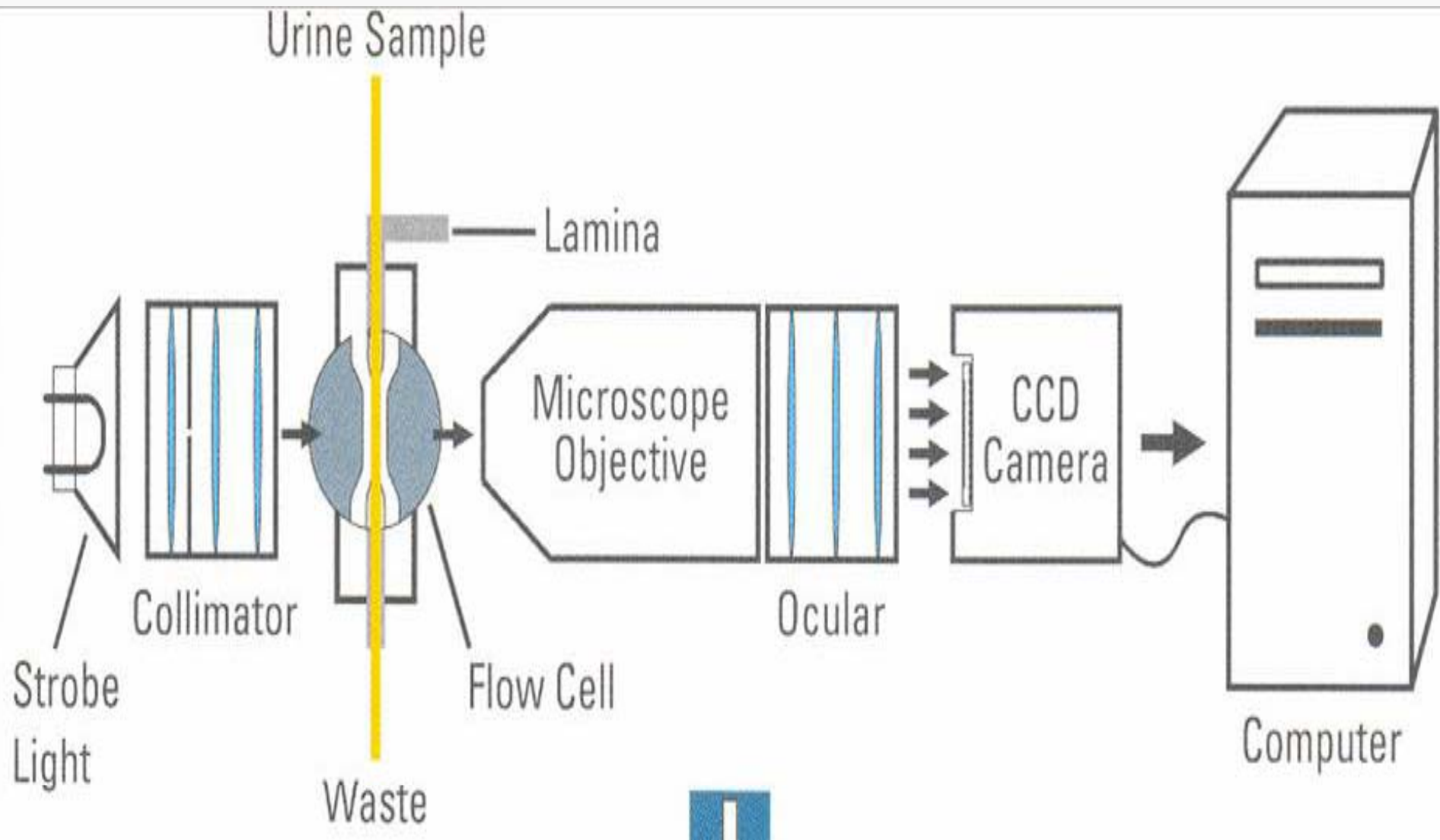

https://edis.upol.cz/plain-1/av_object-48382

IriCell (Iris)

močový analyzátor

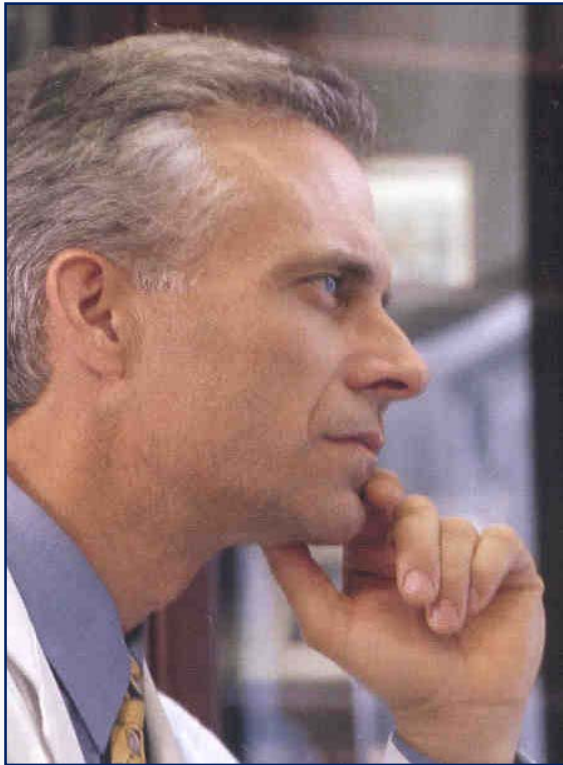

6. Řízení kvality a akreditace laboratoří

Kvalita

Definice kvality je orientována na splnění požadavků
zákazníka (ordinujícího lékaře)

- Často vnímáme kvalitu subjektivně
- **Kvalitu musíme prokázat**
(požadavek plátců zdravotní péče =ZP)
- Požadavky na kvalitu se mění
- **Chyby nevznikají jen v laboratoři !**

Garance kvality ve zdravotnictví uznávané VZP

- 1. Akreditace podle ČSN EN ISO 15189:2007**
2. Certifikace podle ČSN EN ISO 9001:2009
3. Národní akreditační systém dle SAK (Spojená akreditační komise MZ ČR)
4. Mezinárodní akreditační systém JCI (Joint Commission International)
5. e-ISO (Česká společnost pro akreditaci ve zdravotnictví)

Akreditace

Akreditace = oficiální uznání, že laboratoř je způsobilá provádět zkoušky

➤ norma ČSN EN ISO 15189:2007) je základní normou pro posouzení způsobilosti klinických laboratoří

Podstata akreditace spočívá ve:

- Standardizaci (= přesný popis procesů, nastavení přesných pravidel, kontrolních mechanismů,.....)
- Vybudování funkčního systému managementu
- Posouzení kompetence pracovníků
- Neustálém zlepšování služeb

Akreditace, certifikace, audit

- Akreditační orgán v ČR: **ČIA**, Český institut pro akreditaci
- **NASKL**, Národní autorizační středisko klinických laboratoří ČLS JEP) **Audit I a II**
- ❖ **Certifikace** = ověření fungování vybudovaného systému řízení (ČSN EN ISO 9001:2009)
- ❖ Interní a externí audit

Jaké vyšetřovací metody můžeme používat?

- Laboratoř smí používat pouze produkty se značkou CE (Evropská unie; Od 7.12.2005)
- Výrobce zaručuje, že výrobek splňuje direktivu IVD 98/79 EC, tj. požadavky na zdravotnické prostředky in vitro
- Výrobek je **validovaný** a má mít metrologickou **návaznost** hodnot kalibrátorů a kontrolních přípravků

Validace a verifikace

✓ Validace

- splnění požadavků na měřící postup s ohledem na jeho zamýšlené použití
- důkaz ve formě dokumentace, že metoda bude poskytovat výsledky odpovídající předem určené specifikaci
- validuje výrobce diagnostik (direktiva IVD 98/79 EC), případně i laboratoř (je to obtížné)

✓ Verifikace

- potvrzení, že laboratoř je schopná validovaný měřící postup správně provádět
- verifikuje laboratoř

Co se validuje a verifikuje

Analytické znaky metody

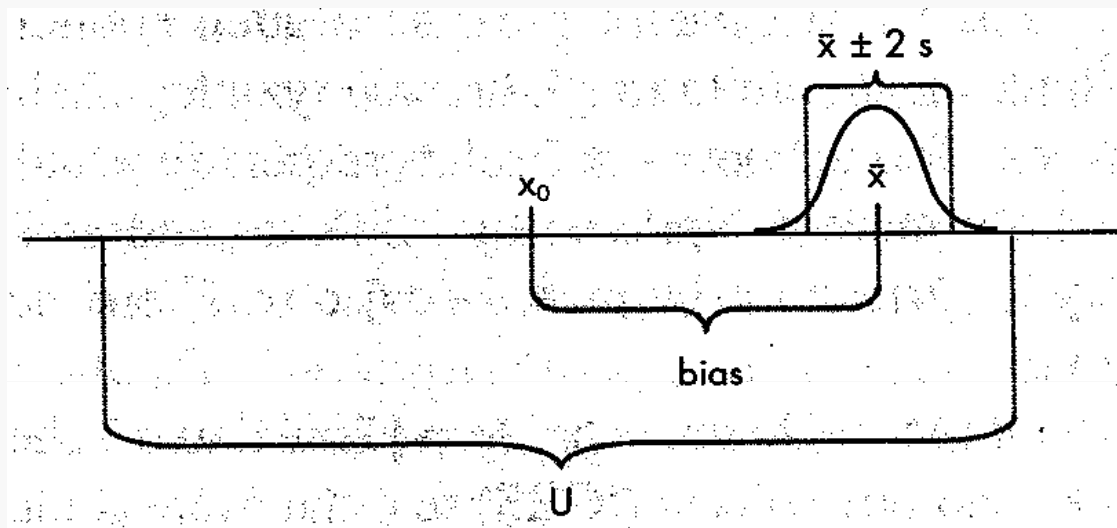
- **Preciznost a vychýlení** (náhodné a systematické chyby)
- Pracovní rozsah/ linearita
- Citlivost (mez detekce/ stanovitelnosti)
- Interference
- Robustnost
- Porovnání s jinou metodou

Při verifikaci ověřujeme, že jsme v laboratoři schopni dodržovat uvedené analytické znaky metody

Nejistota (Uncertainty)

- Nejistota = kombinace náhodné a systematické chyby
- *Normy řízení kvality ukládají každé laboratoři vyhodnotit nejistoty svých měření*

Návaznost

provázání rutinních měření s referenčními metodami a referenčními materiály

- Realizace návaznosti v klinické laboratoři je velmi obtížná (u biologických analytů je k dispozici referenční materiál/metoda pouze u 10 - 20% analytů)

Jak ji můžeme zjistit? → rozborem dokumentace výrobce

Detekce laboratorních chyb

- **Vnitřní kontrola kvality (VKK, IKK)**

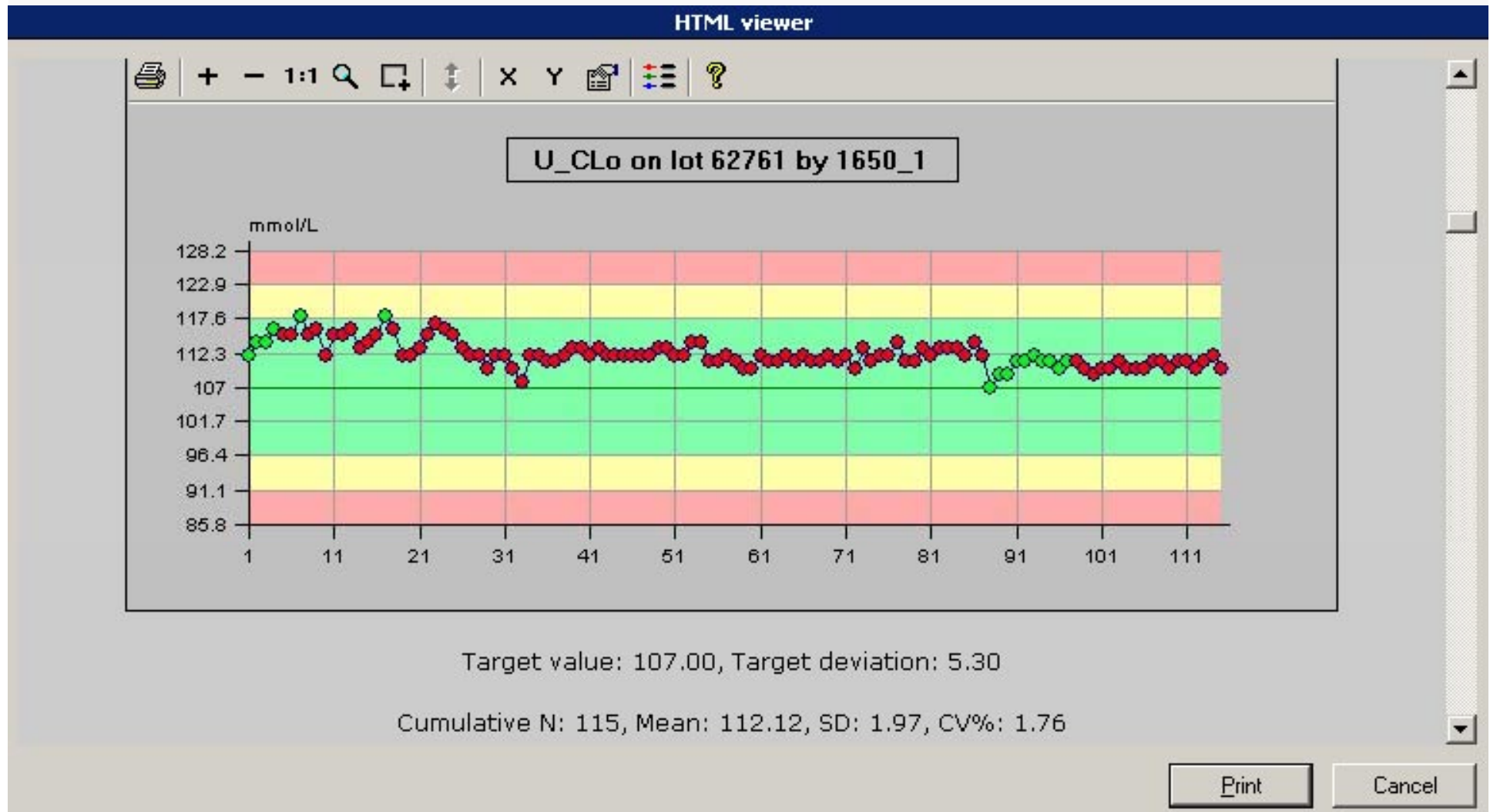
Postupy uplatňované pracovníky laboratoře s cílem získat co největší míru pravděpodobnosti, že vydávané výsledky jsou maximálně věrohodné

Software: - v řídicí jednotce analyzátorů
                  - v LIS
                  - externí programy

- **Externí hodnocení kvality (EHK)**

- Detekce systematické chyby (vychýlení, bias)
- Srovnání preciznosti (přesnosti) s jinými
- Přispívá k odhadu nejistoty výsledků měření

Regulační diagramy

Stanovení požadavků na kvalitu

- Empiricky (state of art)
- Biologické variability, TE_{biol}
- Klinické požadavky
- Doporučení odborných společností
- Data výrobců IVD (z validace)
- Systém six sigma (6σ)
- Celková analytická chyba, TE_a

Příklad: Výpočet TMU (cílové nejistoty měření) z biologické variability pro stanovení S-kreatininu

Intraindividuální biologická variabilita	5,3	Přesnost odvozená z biologických variabilit	2,7
Interindividuální biologická variabilita	14,2	Bias odvozený z biologických variabilit	3,8
celková biologická variabilita	15,2	Celková chyba odvozená z biologických variabilit	8,2
www.westgard.com		Teoretická TMU(%)	8,2

7. Kazuistiky

Kazuistika I

DIABETES MELLITUS

mellitus

„sladký“

diabetes

„propouštět“

Příčina

- Organismus nevytváří dostatek inzulínu nebo není schopen inzulín patřičně využít
- Charakteristická je chronická hyperglykémie (= zvýšená koncentrace glukózy v krvi)
- Je to onemocnění s několika zcela odlišnými mechanismy vzniku

Gestační diabetes mellitus

(těhotenská cukrovka)

- Každá porucha metabolismu glukózy, která se projevuje nedostatečným působením inzulínu v těle, diagnostikovaná u těhotné ženy, při které dochází ke zvýšení koncentrace glukózy v krvi
- Gestační diabetes je laboratorně diagnostikován, je-li dosaženo aspoň jednoho ze dvou uvedených kritérií:
  - FPG (Fasting Plasma Glucose) $\geq 5,6$ mmol/l
  - P-glukóza po 2 hodinách $\geq 7,7$ mmol/l

Gestační diabetes mellitus

- Nebezpečí pro plod, který na zvýšenou koncentraci glukózy v matčině krvi reaguje zvýšenou produkcí vlastního inzulínu (patří k růstovým faktorům) a začne přibývat rychleji na váze (defekty nervové trubice, fetální obezita, hypoglykémie po porodu, nebezpečí vzniku diabetu v dospělosti)

Vyšetření oGTT:

- ❖ mezi 24.-28.týdnem gravidity
- ❖ při vysokém riziku v prvním trimestru gravidity
- Většině žen s těhotenskou cukrovkou stačí dieta (do konce těhotenství i v šestinedělí), výjimečně nasazení inzulínu.

Po ukončení gravidity je nutné provést rekvalifikaci gestačního diabetu

oGTT u těhotných - kazuistiky

Kazuistika - A

P-glykémie nalačno 5,8 mmol/l

Závěr: Glykémie nalačno u těhotné svědčí pro gestační diabetes mellitus. Opakujte odběr žilní nesrážlivé krve nalačno.

oGTT neproveden.

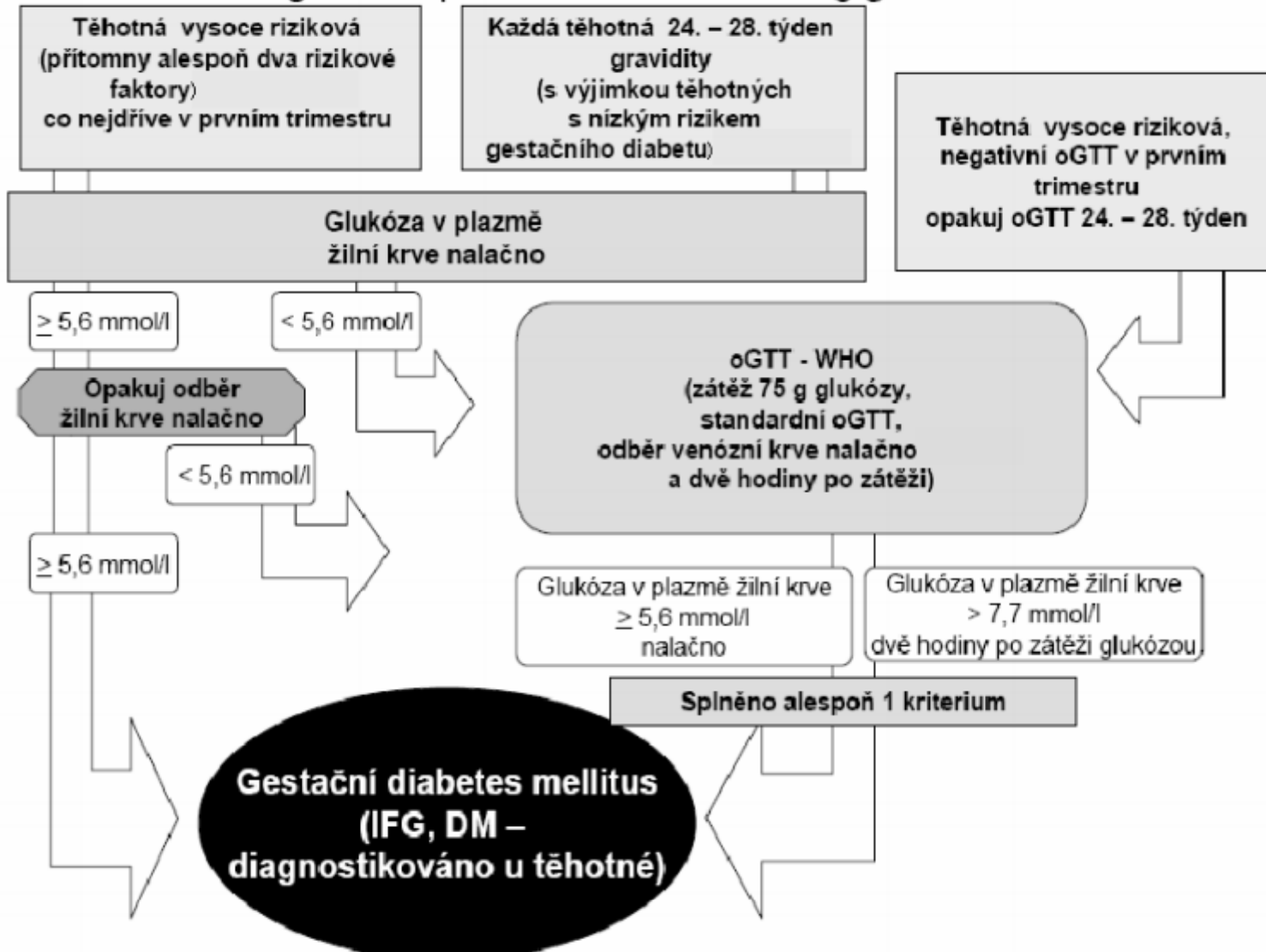
Kazuistika - B

P-glykémie nalačno 4,8 mmol/l, za 2 h 7,9 mmol/l

Závěr: Glykémie 2 h po zátěži u těhotné svědčí pro gestační diabetes mellitus

doporučení ČDS a ČSKB

Algoritmus pro laboratorní screening gestačního DM

Kazuistika II

TDM

Terapeutické monitorování lékových hladin

Proč se u některých léků stanovuje jejich koncentrace?

- Hrozí jejich toxický účinek při předávkování např. nefrotoxicita, ototoxicita
- Některé mají úzké terapeutické rozmezí (Rozmezí mezi nejnižší koncentrací léku, při které se objevuje jeho účinek a nejvyšší koncentrací, při které se ještě neobjevuje toxický účinek léku)
- Lékař pozoruje nedostatečný účinek
- Je potřeba kontrolovat terapii
- Je podezření, že pacient léky neužívá
(compliance = spolupráce pacienta)

Léky jsou metabolizovány

- U stanovovaných léků je jejich metabolismus znám
- Přibližně u 20% osob probíhá odbourávání léčiv jinou rychlostí, než u většiny osob
→ vzniká problém při stanovení dávky léku

Co to způsobuje?

Dlouhou dobu se to nevědělo: lék se vysadil nebo změnil

- U pomalých metabolizátorů je to často zapříčiněno geneticky:
vrozené „chybění“ nebo změněná funkce některého enzymu (např. cytochrom P450 se podílí na metabolismu asi 30% používaných léků)

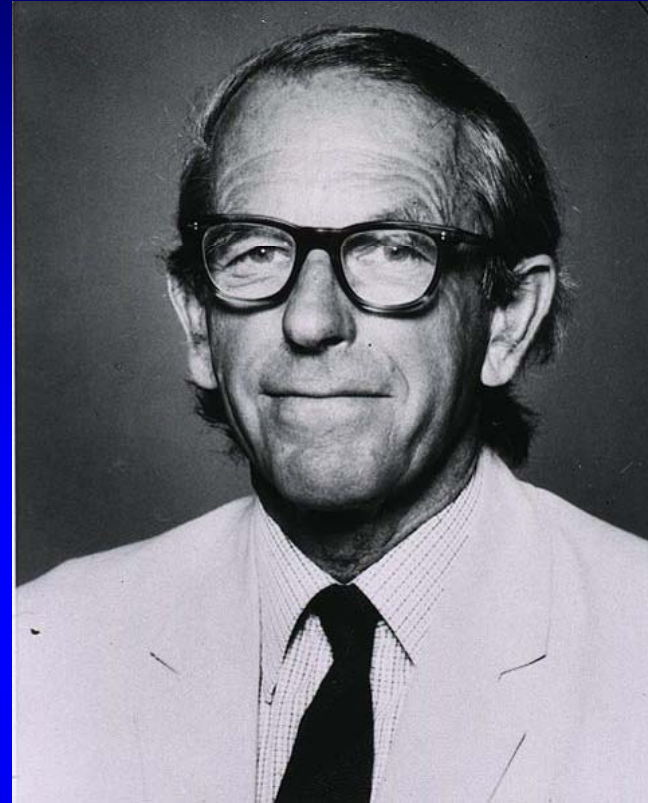
Lithium - antidepresiva

- Profylaxe dalších fází maniodepresivního onemocnění
- Malá terapeutická šíře
- Zvýšená konc. lithia → hyponatremie, snížená glomerulární filtrace
- Kontrola v týdenních intervalech, později jednou za měsíc
- Bez pravidelné kontroly hladiny léčiva je terapie nepřijatelná

Děkuji za pozornost

Frederick Sanger

(* 13. srpna 1918, † 19. listopadu 2013)

- britský biochemik
- dvojnásobný nositel Nobelovy ceny :